

**Egy erdőjáró
feljegyzései** Végh Attila:
A torzó tekintete
Éghajlat Kiadó, 2010.

Esszékötetet úgy érdemes olvasni, mint erdőben barangolni. A barangoló, ha lehet, kerüli a turisták számára kijelölt utat. Részben a magány miatt – az erdő ölen jobb egyedül lenni. Az elhagyottság az erdő lényegéhez tartozik. Elhagyatott csak az a hely lehet, ahol más nem jár. És ahol, vélhetően, ő se jár többet. A barangoláshoz hozzátartozik a véletlen, az útvonal esetleges: lehetetlen felidézni, az egyszer miénk volt látvány nem ismételtető, másodsorra biztosan nem lesz meg.

Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek tájékozódási pontjai a barangolónak. Ezek a pontok nevekként, kulcsfogalmakként emelkednek ki az esszé szövetéből, mert Végh Attila erdejében istenek és emberek adnak egymásnak találkozt. De főszereplő három van, két isten és egyetlen ember.

A szerző, könyvének megjelenése előtt átküldte e-mailen a kézirat nagyobb részét. *A torzó tekintetében* összegyűjtött írásokat korábbi, jórészt folyóiratokból, innen-onnan már ismertem. Az átküldött anyag a következő mondatokkal kezdődött: „A kultúrtörténet az álarcnak három fő típusát ismeri: a színházi, a rituális és a halotti maszkot. A maszk eltünteti az arcvonásokat, elrejt mindent, ami egyedi, és az ember szavait, tetteit a túli, transzcendens felé irányítja”, és ezek után az antik színjátszást, Dionüszosz színpadát idézte. A mustraszöveg utolsó mondata pedig ez volt: „Apollón tudja.” Dionüszosz és Apollón egymáshoz ragaszkodó szembenállását – a klasszika-filológia és a filozófiatörténet számára – Nietzsche állította fel korai művében, *A tragédia születésében*; ezt a szembenállást később, józan élete végén visszavonta. Átminősítette a kapcsolatukat. A szembenállásból egymásra utaltság lett. Ez az egymásra utaltság Végh Attila könyvének is egyik meghatározó viszonyfolyójában.

Nem tétel, hanem viszonyfolyójában. Az esszé lényege nem a fogalmakban, hanem az árnyalatokban, a finom elmozdulásokban rejlik. A táj, az erdő a szél hatására mozgásban marad, minden egyes levélen átrendeződnek a fények.

Apollón és Dionüszosz. Senki sem számolta össze, hányan, hányféleképpen idézték már Rilke híres versét, az *Archaikus Apolló-torzót*. Az összegyűjtött adathalmaz bizonyára megtöltene egy filológusi életművet. A költemény határozott felszólítása: „Változtasd meg élted!” időről időre, különböző léthelyzetekben válik aktuálissá, és persze minden helyzetben más és más értelmet nyer. Megkerülhetetlen, mint egy központi fekvésű hegycsúcs a túra során. A-ból el akartunk eljutni B-be... persze választhatnánk a völgyutat is. A magaslát mégis vonzóbb,

hiába a kapaszkodás fáradsága. Nem lenne teljes a nap a csúcsra való felkapaszkodás nélkül. Rilke versével kapcsolatban is ez a helyes szó: nem lenne teljes az emberi könyvtár, a sok, fáradságos munkával kialakított lomtár, amelyet emberi tudásnak, kultúrának is neveznek, nem lenne teljes e vers nélkül. „Nem ismerhettük hallatlan fejét, / melyben szeme almái égtek.”

„Föltevésünk szerint – melyet az alábbiakban igyekszünk majd megvilágítani – a Rilke-vers Apollónja azt közli velünk, hogy életünket meg kell változtatnunk, ha azt akarjuk, hogy méltó legyen a létről való gondolkodás hagyományához. Hogy mindezt egy vers – és azon belül egy szobor – közli velünk, az nem véletlen, hiszen már Rilke is úgy érezhet, hogy az ember életéből a lét művészi tapasztalata kiveszett.” *A torzó tekintete* című, címadó esszé mondataiban Végh Attila gondolkodásának központi fogalmai, a „a lét művészi tapasztalata” és „a létről való gondolkodás hagyománya” Rilke versén keresztül, de Apollón által, Apollón provokációjára hangzik el. A torzult test, a csonka műalkotás a „kiveszett” fájdalomát is demonstrálja. Apollón válasza a létezés abszurdítására: a művészet, az emberi művészet, a nagyon is, túlságosan is emberi; a tragédia maga, ahogy az a színpadon van. A tragédia magját, a tragikumot viszont Dionüszosz tapasztalata őrzi. (Tudjuk, hogy az istent évről évre szétépicik, szétzaggatják a bacchánsnők.) A tragédia szelleme a szétzaggatásban és megújulásban rejlik. Dionüszosz *elszenvedi a szétszaggatást*, de a létben való szétszaggatottság tragédiáját *megjeleníteni* csak Apollón képes. „Az arc mindig változik, mindig a pillanat tanújele. A maszk lényege az elfedő változatlanosság. Az arc az igazság, a maszk a módszer.” Ebben a viszonyban áll – Nietzsche-nél is – Apollón és Dionüszosz egymásra utaltsága. „És ahogy a művészet apollóni fátyla mögül eltűnt a rettenetes mélység, úgy foszlott semmivé a természet ősi tapasztalata is.”

A kéziratban tehát természet és művészet szembenállása meghatározó; a végső kötet hangsúlyai azonban máshová kerültek. A mustra első esszéje harmadik, utolsó esszéje hátulról a negyedik lett a végső kéziratban. A végleges válogatás első lapjain Dionüszosz helyett Szókratész toppan élénk, aki a filozófiatörténeti szállóige szerint „lehozta a filozófiát a földre”. Végh hozzát teszi: „aki a természetből behozta a városba, az emberek közé. Szókratész már nem *phüsziológosz*, ’természetbölcselelő’ (ahogy majd Arisztotelész nevezi a preszókratikusokat), hanem *philoszophosz*”. A természet elvesztésének jelentőségét a fentiek alapján aligha túlozhatjuk el. Szókratész neve, akárcsak Nietzsche gondolkodásában, Végh kötetében is mérföldkő. Más út, más irány kezdődik a névvel jelzett ponton. Mintha a meghitt, lombos erdőből rideg és idegen fenyvesbe érnénk. A filozófus nem a tapasztalat, hanem a logosz

embere. Az ész azonban: „üres logikai erő”. Nietzsche véleményét, úgy tűnik, Végh maradéktalanul osztja: „Szókratész lényének az a különös jelenség a kulcsa, amit 'Szókratész daimonion'-jaként ismerünk. Nagy ritkán, midőn roppant esze megingott, az ilyen pillanatokban Szókratész a benne megszólaló isteni hangban talált szilárd szellemi támaszt. Ez a hang, ha szól, mindig óva int.”

Mindig óva int, tehát soha nem állít.

Ez a kételkedés nem jellemző a barangolóra. Távoll áll tőle. Sőt, probléma számára az ilyen világlátás. Ebben Végh, mint említettem, Nietzsche, és még inkább Heidegger útítársa. A könyv sokszor idézi a német mestert. A tájat, ahol járunk, Heidegger-erdőnek is elnevezhetnénk. A gondolkodás és problémafelvetés alapján vehető fel ez a hasonlóság, a szándékok alapján már nem. Végh Attila kérdései elsősorban a művész kérdései. Nem a lét, hanem a művészet igazságára vonatkoznak. (És a művészen keresztül természetesen a lét igazságára. Végh Apollón játékaiban megszólítja, Heidegger Dionüosz tekintetében szemléli a létet.) A szerző tisztában van a pillanat időbeliségével. A lényeg a heideggeri fogalom által, az ontológiai differencia szemszögéből lét és létező különbözőségében mutatkozik meg számára. A létező mindig időben álló, megértése saját itt-jének és most-jának megértése. De a megértés: aktivitás. Feltárni csak a művészet képes a létezőt, éppen ezért ezeket a gondolatokat csak az ejtheti ki hitelesen, aki művész módon gondolkodik. Általánosabban, Heideggerrel szólva: „A műben nemcsak valami igaz, hanem az igazság működik.” Ez Végh Attila alapállása, *itt és most*-jának metszőpontja. A torzó egy maszkon tekint át, de a maszkot a művész helyezi el fejmagasságban; szeme üres almái a maszk szemnyílásán keresztül égnek. De egyetlen egy szögben lehet csak elkapni szemének pillantását. Ez a pont viszont mindenki számára máshol található.

Az itt és most kísértését nevezhetjük szubjektivitásnak is. Ez az esszé mint műfaj alaphangja. Minden esszé a megismerés tér- és időbeliségére emlékeztet. Az erdőjáró pontosan látja, hogy jön az alkony. A nap néhány ujjnyira megközelítette a süvegforma hegy peremét, és színében elváltozott. A táj most műalkotássá válik, és megnyílik rajta keresztül a lét igazsága. Az igazságot az látja, aki a művel van. Művésszé kell válni ahhoz, hogy az igazság feltárljon a műben. Mert az erdő nem válik tájjá, nem válik művé anélkül, hogy egy mozdulat nélkül azzá ne alakítottuk volna. Végh Attila könyvét ezért demonstrációnak tartom. Egy sajátos gondolkodás mellett való kiállás ez a könyv, és ennek a gondolkodásnak anyanyelve az esszé.

Végh Attilának, a költőnek rehabilitálnia kell Szókratészt. Hiszen a költő szemszögéből nézve a *Kratülosz* állítása nem elfogadható: „...nem a szavak nyitják meg az

utat az igazsághoz, nem a *logosz* vezérel bennünket az *alétheia* felé, hanem éppen fordítva. Mert az igazság néma, ám ebből a csöndből nyelv fakad.” A *logosz* Apollón nyelve, az *alétheia* Dionüoszé. De a költőnek, a szó emberének rehabilitálnia kell a szót. Segítségére siet ebben, hogy a művészet igazságának fogalmát alapvetően Gadameren keresztül értelmezi. „A művészettörténeti módszerek és terminusok a keresést megmerevítik, és elfedik a szép hagyományát, melynek ápoló lebontásában kell megtörténnie a mű igazságának. A terminus megkövült szó, mondja Gadamer, a szavak terminológiai használata pedig a nyelven elkövetett erőszak. Csakhogy – teszi hozzá – tisztán terminológiai beszéd nem létezik. A terminusok ugyanis a beszélt, élő nyelvbe olvadnak bele. Ez az értetlen műértő szerencséje, ez az akadály a végső megmerevedésüknek, és ez az oka annak, hogy még a leginkább terminológiai beszéd is feltárhajja a mű igazságának egy-egy szeletét.” A terminusok útjelzői, a vén tölgy vagy a vihar tépázta fenyő az erdő fái közül emelkednek ki, és részei maradnak az erdőnek. Ez a turista szerencséje. Amit lát, mindvégig erdő marad, hiába próbálja tölgyesként, fenyvesként vagy elvadult cserjés legelőként aposztrofálni. A belátás képes arra, hogy a látott képet más távlatokra cserélje fel. Elszakad saját kategóriáitól, átengedi magát annak az egyetemes örömmek, amelyet akkor érzünk, amikor egyszerre jutunk a természet és önmagunk közelébe. Ezt az örömet nevezhetjük katarzissnak.

A *torzó tekintetében* kiemeli: „...a költő azt is tudunkra adja: életünket olyanná kell változtatnunk, amilyen ez az archaikus torzó. Hogy – ha ember módra is, de – lássuk a dolgok lényegét.”

A dolgok lényegét? Micsoda képtelenség! A lét igazságát legfeljebb, *ahogyan éppen* a célgömbként használt maszk-szemüreg homályában megmutatkozik. Kérdést, létünkre vonatkozó kérdést csak saját pozíciónk *itt és most*-jának ismeretében tehetünk fel. Mit kell tennünk, hogy megállapításaink még ezek után se vesszenek el a filológia erdejében? A könyvborító fülszövegén olvasom: „Célja – ha körülhatárolható egyáltalán – létezésünk alapkérdéseinek föltárása. Ennek érdekében az ókorra tekint vissza, megpróbálja szólásra bírni a görög hagyományt. Saját bevallása szerint a legbolderabb akkor volna, ha az olvasó maga válaszolná meg – talán öntudatlanul is – a kérdést: mi közöm nekem ma mindehhez?” De ezek csupán az erdőjáró első lépései. Apollón torz istenszobra ennél többet sugall. Művésszé kell válnom ahhoz, hogy a torzót megértem. És csak akkor mondhatom, hogy értem, amikor a torz testet újjászületve, megújulva látom. Ha újraalkottam Apollónt.